

A birtokelkobzások végrehajtásának gyakorlata a Wesselényi-féle rendi szervezkedés felszámolása után Trencsén vármegyei példák alapján

A Magyar Királyság 16-17. századi történetének meghatározó eleme a török hódítás, az önálló magyar állam megszűnése és betagozódása a Habsburg Monarchiába. Az eseménytörténetet figyelembe véve, számos kisebb-nagyobb felkelés, parasztlázadás vagy éppen szervezkedés tarkította az időszakot.¹ Ezek közül az egyik legkiemelkedőbb és legmeghatározóbb a 17. század második felében a Wesselényi Ferenc nádor nevével fémjelzett rendi szervezkedés volt. Az 1664-től szerveződő összeesküvés szinte az egész magyar rendi társadalmat átszötte. Az ország leghatalmasabb főuraitól kezdve a legalsóbb köznemesi rétegek is képviseltették magukat. Az 1670-ben kibontakozó felkelést gyakorlatilag hetek alatt felszámolták, köszönhetően az ország területére érkező császári hadseregnek. Ezzel párhuzamosan a bécsi udvar elrendelte a szervezkedésben résztvevő nemesek birtokainak és vagyonának a lefoglalását.²

Mint ismert, a szervezkedés felszámolásának egyik legjelentősebb következménye volt a birtokelkobzási hullám, ami egészen az 1670-es évek végéig tartott. Dolgozatomban ennek a folyamatnak egy kisebb szeletét szeretném bemutatni. Célunk, hogy megismerjük, milyen rendszerben dolgozott a Magyar Kamara a kisebb birtoktestek lefoglalása alkalmával, annak érdekében, hogy a későbbiekben egy országos mintát is ki lehessen alakítani. A dolgozat elsődleges forráscsoportja az *Urbaria et Conscriptio*nesben található iratanyag, azon belül is az 1670 és 1672 között keletkezett dokumentumok. Mint a dolgozat címében is szerepel, Trencsén megyei példákat választottunk ki, azon belül is két jelentősebb birtokos, Hídvégny Mihály (–1684k.) és I. Rákóczi Ferenc birtokaira vonatkozó összeírásokat. A két birtokos között jelentős különbségek voltak. Míg Hídvégny Mihály a Trencsén megyei nemességbe tartozott, addig Rákóczi Ferenc az ország egyik leghatalmasabb magánuradalmával rendelkezett, hiszen több vármegyében voltak uradalmi. Rákóczit ezúttal csak megyei birtokaira vonatkozóan vizsgáltuk. Az *Urbaria et Conscriptio*nes anyagai mellett még átnéztem

¹ A magyarországi és erdélyi indíttatású Habsburg-ellenes mozgalmakra és mérlegükre lásd: Pálffy 2012: 287–288, 293–294.

² A Wesselényi-féle rendi szervezkedés történetére napjainkig alpműnek számít: Pauler 1876. Újabb a témára lásd: Benczédi 1974., Benczédi 1975., Benczédi 1980., R. Várkonyi 2002.

a Magyar Kamara belső hivatali levelezését is. Végezetül néhány, a térségben birtokos vagy befolyásos család levéltárának anyagát is felhasználtam.

Mielőtt a konkrét rendszer bemutatásra kerülne sor, fontos röviden áttekinteni a történeti kontextust és a téma főszereplőit, hogy pontosabb képet kapjunk arról, mi is képezi közelebből vizsgálatunk alapját.

Az 1670-es esztendő vízválasztónak tekinthető, bár az események kezdete jóval korábbra, egészen 1664-re, a vassvári békét követő időszakra vezethető vissza. A résztvevők tervei között a legfontosabb a törököknek való behódolás volt. Ennek a hosszú folyamatnak lett az eredménye, hogy 1670 tavaszán Zrínyi Péter, Frangepán Ferenc és Rákóczi Ferenc vezetésével nyílt lázadásba csapott át a szervezkedés. Felső-Magyarország térségében a rendek több gyűlést is tartottak, így Kassán és Breznóbányán, melyeknek fő témái a szokásos sérelmek, továbbá a törökökkel való szövetség vagy behódolás voltak. Ezt követően Alsó- és Felső-Magyarországon fegyveres összeütközésekre is sor került, amelyek egészen az évvégéig folytatódtak, az országba vezényelt birodalmi csapatokkal szemben. Az eseményekben fordulópontot jelentett, amikor Zrínyi és Frangepán feladták magukat. Ezt követően a május 1-jére, a Tállyára összehívott gyűlésen az ellenségeskedések beszüntetéséről és az uralkodónak való behódolás mellett döntöttek a megjelentek.³ Az eseményeket feldolgozó *Pauler Gyula* munkája napjainkig alapvetőnek számít. Az 1970-es évektől újra lendületet kapó kutatások keretében *Benczédi Lászlónak* sikerült újabb részleteket tisztáznia. Munkáiban elsősorban a szervezkedés társadalmi hátterére és az egyes résztvevők szerepére koncentrált. Mellette, ahol lehetett, természetesen figyelembe vette a birtokos nemesség és főnemesség közötti ellentéteket is.⁴ Közös ezekben a munkákban, hogy a Magyar és Szepesi Kamarák hivatalnokaival és az alájuk rendelt harmincadhivatalok tisztviselőivel szinte egyáltalán nem foglalkoznak. *Pauler* ugyan számba veszi az elkobzott birtokokat és a büntetéseket, de mélyebb vizsgálatokat nem folytatott.⁵ Hasonlón a Magyar Királyság területén illetékes két kamarával foglalkozó monográfiák sem térnek ki arra, hogy háborús vagy békés körülmények között hogyan zajlottak a lefoglalások. Erre az újabb, a 17. századot áttekintő munkák sem tértek ki.⁶ Legújabbban *Ulrich Attila* végzett kutatásokat a birtokelkobzásokkal kapcsolatban. Munkáiban főleg a felső-magyarországi régióval, illetve a Szepesi Kamara illetékessége alá tartozó térségben élő nemesség birtokvesztéseit mutatta be.⁷ Munkáiban azonban a hogyanra, azaz hogy miként is zajlottak a foglalások, szintén nem kapunk választ.

³ Pauler 1876. II: 44–50.

⁴ Benczédi 1974: 606–608., Benczédi 1975: 537–544. Benczédi 1979-es munkájában utal a birtokok eloszlásának fontosságára a Thököly-féle mozgalom idején. Benczédi 1979: 1044–1045.

⁵ Vö.: Pauler 1876. II.

⁶ Vö.: Nagy 2015: passim.

⁷ Általánosságban a Szepesi Kamara területi illetékességén belül: Ulrich 2010., Külön nemesekre vonatkozólag, mint Bónis György vagy Baxa István esetében, lásd: Ulrich 2013., Bocskay István birtokai vonatkozólag lásd: Ulrich 2012.

E rövid historiográfiai összefoglalással indokoljuk témaválasztásunkat. A cél tehát az, hogy felvázoljuk azt a folyamatot, ami a birtokelkobzás elrendelése és megvalósulása között történt. Esetünkben a személyek talán kevésbé fontosak, hiszen egy részük már eddig is jól ismert volt. Ezért csak ott térek ki az egyes szereplők biográfiai adataira, ahol feltétlenül szükségesnek tűnik.

A birtokelkobzásokra való utasítás valamikor 1670 tavaszán keletkezett Pauler Gyula kutatásai szerint. Ennek értelmében az Udvari Kamarán (*Hofkammer*) keresztül megküldték az utasítást a Magyar Királyság területén illetékes Magyar Kamarának, hogy kezdje meg a lázadásban részt vett személyek javainak lefoglalását, és az előkészületeket a további birtokok elkobzására. A Kamara elnöke 1655 óta a nyugat-magyarországi báró, Zichy I. István (1616–1693) volt. Zichy kamaraelnöki tevékenysége és szerepe még javarészt tisztázatlan. Résztvétele a Wesselényi-féle rendi szervezkedésben, és annak felszámolásában való szerepe is alig ismert. Annyi azonban biztos, hogy 1670-ben lendületesen látott neki az irányítása alatt álló intézménnyel a rábízott feladat végrehajtásának. Az elnöki feladatokat egészen 1672-ben történt távozásáig látta el, aminek oka feltételezhetőleg a rendi szervezkedésben való kompromittálódása lehetett.⁸ A Magyar Kamara levéltárában őrzött levelei alapján elmondható, hogy 1670-ben ideje jelentős részét pozsonyi szolgálati helyétől távol, Bécsben töltötte. A beérkező ügyek vizsgálatában közvetlenül nem vett részt. Ugyanakkor a hivatalt folyamatosan szemmel tartotta, és a tanácsosokhoz küldött leveleiben gyakran kéri, hogy küldjék „fel” neki aláírásra az elkészített dokumentumokat.⁹ Legfőbb feladata azonban egyértelműen a közvetítés volt az Udvari Kamara és a magyarországi illetőségű hivatalok között. A lefoglalások megszervezése csak részben tartozott a feladatai közé.¹⁰

Az udvar és a Magyar Kamara reagálása igen gyors volt. Zichy István már április 20-án, a kamarai tanácsosokhoz írott levelében, sürgette a lázadók javainak lefoglalását.¹¹ Még egy hét sem telt el, és már véleményezte is az ügyet. Figyelembe véve a kor szokásait, és információáramlási sebességét, ez igen gyorsnak tekinthető. Zichy leveléből az is kiderül, hogy az utasítás szerint egyelőre csak azoknak a birtokain kellett megkezdeni a foglalásokat, akiknek a részvételében biztosak voltak. A kamaraelnök ki is fakad levelében, ugyanis véleménye szerint túl lassan intézik az ügyeket Bécsben, őt pedig feleslegesen tartóztatják ezért a császárvárosban. A bécsi adminisztráció lassúsága mögötti bizonytalanságot több tényező okozta, ugyanis I. Lipót és tanácsadói sem voltak teljesen biztosak az eljárásokban, valamint a nemzetközi helyzet is komolyan befolyásolhatta volna az eseményeket.¹²

⁸ Zichy 1943: 749–752.

⁹ Például: Zichy István a kamara tanácsosainak. Bécs 1670. április 20. MNL OL E 41. 1670-es évkör Nr. 91.

¹⁰ Nagy 2015: 29–31.

¹¹ Zichy István a kamara tanácsosainak. Bécs 1670. április 20./2 MNL OL E 41. 1670-es évkör Nr. 92.

¹² Az összeesküvőknek a terveik között szerepelt egy esetleges külföldi (francia–török) szövetség. Ezzel Bécsben is tisztában voltak. Vö.: Benczédi 1980: 17–24.

A kérdéses birtokokat viszonylag hamar lefoglalták. Az érintett Trencsén vármegye, mivel határos volt az évtizedekkel korábban örökös tartománnyá minősített cseh területekkel, hamar az országba érkező császári katonaság útjába került, így a Kamara is gyorsabban kezdhette meg azoknak a lefoglalását. Zichy István egy Esterházy Pálhoz írott leveléből tudjuk, hogy a kérdéses Rákóczi-uradalmak és – bár nem említi őket, de minden bizonnyal – a többi trencsényi lázadó birtokai is a Kamara kezére kerültek.¹³ A birtokok lefoglalásakor érkezhettek meg a Kamara által kiküldött emberek is, akik a foglalás menetében kulcsszerepet játszottak. Esetünkben két, a térségben ismert és tájékozott harmincadosra esett a Kamara választása. Az egyik Borsiczky Ferenc puchnoi, a másik Sirchich Gáspár trencsényi harmincados volt.

Viszonylag keveset tudunk harmincadosi és egyéb irányú tevékenységükről. Borsiczky hivatalnoki családból származott. Már felmenői is a Kamara szolgálatában álltak, ahogy utódai is. Bár ő maga csak kisebb karriert futott be, és élete végéig megmaradt puchnoi harmincadosnak, utódai már magasabb szintre jutottak.¹⁴ Sirchich Gáspár is hivatalnokcsaládból származott. Már apja, Sirchich János is harmincadosként tevékenykedett, előbb Zsolnán, majd Trencsénben, ahol 1656-tól fia követte a hivatalban. Gáspár, apjával ellentétben, nem maradt meg a harmincadosi szinten, életét már, mint a királyi javak Trencsén megyei adminisztrátora fejezte be, ami jelentős előrelépést jelentett.¹⁵ A Kamara részéről a foglalások esetében a térség harmincadosainak alkalmazása egyáltalán nem példa nélküli. A vizsgált területtől a földrajzilag jóval távolabb, a Szepesi Kamara illetékességi területén is ugyanezt a módszert alkalmazták, például Füzér várának lefoglalásakor.¹⁶ A lefoglaló bizottságba nemcsak a Kamara delegáltjai kerültek be, hanem a vármegye képviselői is, akiket talán a megyei közgyűlés küldött.¹⁷ A megyei küldöttek csak felügyelőként, esküdtként, illetve segítőként tevékenykedtek a harmincadosok mellett. Kiválasztásuk egyelőre nem tisztázott. Nincs kizárva, hogy ad hoc módon történt. A már említett felső-magyarországi esetben például a káptalan embereit küldték ki segédkezni.¹⁸ Trencsén esetében viszont nincs ilyenről tudomásunk. Ellenben a vármegye helyben lévő első ember, az alispán, igen aktív részvételéről vannak adataink. Egyelőre nem ismert, hogy mikortól látta el teendőit. Feltételezhetően már korábban is aktív tagja volt a Trencsén vármegyei életnek. Mint alább látható lesz, munkájának meg is lett az eredménye,

¹³ Zichy István Esterházy Pálhoz Pozsony, 1670. május 16. MNL OL Esterházy család hercegi ágának levéltára P 125 Pál nádor iratai Missiles Nr. 4267.

¹⁴ Nagy Iván: II. Kötet. 170-171. Nagy Iván viszonylag keveset tud a családról. A 16-17. századi történetükről csak annyit tudott, hogy hivatalnok családról volt szó. Fallenbüchl 2002: 17, 57-58.

¹⁵ Fallenbüchl 2002: 290-291. Némileg ellentmondanak Fallenbüchl eredményeinek Nagy Iván kutatásai. Szerinte Sirchich Gáspár apja Sirchich István volt, akinek a felesége Thököly Éva volt. Ezek alapján a dolgozat szempontjából fontos Gáspár 1681-től Trencsén vármegye alispánja volt. Vö.: Nagy 1863: 223-224.

¹⁶ Károlyi 2020:44-45.

¹⁷ Trencsén vármegye közgyűlési jegyzőkönyveit egyelőre nem dolgozták fel, levéltári hozzáférésehez nem volt lehetőségem.

¹⁸ Károlyi 2020: 44-45.

ugyanis 1670 júliusától már a Magyar Kamara tanácsosa lett. Sőt, karrierje csúcsaként, az 1680-as években, báróságot is szerzett családja számára.¹⁹

A kamarai emberek kiszállása május első napjaira tehető. Sirchich május 3-án kelt levelében tudatta, hogy megkezdte a rábízott birtokok felmérését, és az uradalomhoz tartozó jobbágyságokat is elkezdte felesketni. Feladatát a jelek szerint egyedül kezdte el, ugyanis levelében segítségül több embert kért.²⁰ Négy nappal később már Borsiczky is hasonlókról számolt be, Lednicéről. Ő nem csak a jobbágyságokat, hanem az ottani katonákat, a várkapitányt, illetve az uradalom ispánját is eskette.²¹ Borsiczky és Sirchich első jelentéseiből több dolog leszűrhető. Az első a Hídvéghy- és a Rákóczi-javak közötti legfeltűnőbb jelenség, hogy a Rákóczi-uradalomban katonák is voltak, szemben a trencsényi ügyvéd jóval szerényebb jószágával. Látható, hogy a kamarai adminisztráció fontosnak tartotta az uradalmak lakosságának és az ott maradt, de ellenállást nem tanúsító katonaság felesketését. A lépés teljesen érthető, hiszen ellenséges környezetben a munkájuk nagyon nehézkessé vált volna. Az idegen katonaság garázdálkodásával pedig könnyen magukra haragíthatták volna a helyieket.

Következő lépésként, miután biztosították saját működésüket, megkezdődött a javak leltárba vétele (inventálása). Az elkészített inventáriumok igen változatos képet mutatnak. A térségre és a két nemes úr birtokaira vonatkozó leltárakban szinte semmilyen közös pontot nem találunk. Ennek okát nem lehet pontosan meghatározni. Még csak az emberi tényezőt sem lehet figyelembe venni, ugyanis ugyanazon személy által készített két összeírás között is jelentős különbségek fedezhetők fel. Nyelvét tekintve egyaránt találkozunk magyar és latin nyelvű változatokkal. Formáját tekintve Hídvéghy Mihály trencsényi javait listázó dokumentum egy igen jól szerkesztett, az egyes birtokrészeket külön-külön táblázatban összefoglaló alkotás. Mivel az íráskép is igen egyenletes, feltételezhető, hogy egy későbbi tisztázatról van szó.²² Ezzel szemben Rákóczi birtokairól a szintén Sirchich Gáspár felügyelete alatt készített inventárium elég kaotikus képet mutat.²³ Ugyan próbáltak valamiféle táblázatos formát tartani, de az íráskép eltér a Hídvéghy birtokokétól, valamint a papír rossz minősége miatt még a tinta is átüt rajta, ezzel nagyban megnehezítve az olvasását. Ugyanakkor nagy előnye a másikkal szemben, hogy az elején felsorolja, kiknek a jelenlétében készítették az összeírást. Ezek alapján Sirchich mellett az alispán Ghillányi György, Pogány Pál szolgabíró, Thaus András esküdt volt jelen, akik egyfajta konfiskáló bizottságba tömörültek.²⁴ A leltározások viszonylag gyorsan mentek. Erről tanúskodik, hogy Ghillányi alispán a kamarához küldött levelében már május 7-én, tehát alig négy nappal a megkezdés után, már elküldte az egyik inventárium első változatát.²⁵ A feladat teljesítése közben felmerült,

¹⁹ Fallenbüchl 2002: 110., Nagy Iván X. kötet. 223-225

²⁰ Sirchich Gáspár levele a kamarához Trencsén, 1670. május. 03. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 105.

²¹ Borcziczky Ferenc a kamarához Rovnya, 1670. május 7. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 112.

²² MNL OL E 156 UrbariaetConscriptionesFasc. 036. Nr. 016.

²³ MNL OL E 156 UrbariaetConscriptionesFasc. 075. Nr. 042.

²⁴ MNL OL E 156 UrbariaetConscriptionesFasc. 075. Nr. 042. fol 1.

²⁵ Ghillány György a kamarához Rovnya, 1670. május. 7. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 113.

hogy az egyes uradalmakban és várakban lévő javak nem ahhoz a személyhez tartoztak, akit a lefoglalás érintett. Ilyen volt Czuti Pál, a lednicei vár kapitánya, aki levelével egyenesen a Magyar Kamara elnökéhez, Zichy Istvánhoz fordult. Czuti megírta, hogy átadta a lednicei várat a Kamara megbízottjainak, ugyanakkor biztosítékot is kért, hogy saját – feltételezhetőleg a várban tárolt – javai sértetlenek maradnak.²⁶ Nehezebb dolga volt a Rákóczi-javak esetében Sirchich Gáspárnak, ugyanis a Trencsénben nemcsak az árulónak tekintett I. Rákóczi Ferenc javaira bukkantak, hanem anyjának, Báthori Zsófiának is voltak elhelyezett értékei. Sirchich ezeket is bevette a Kamara számára készített inventáriumba, amit azzal indokolt, hogy az özvegy fejedelemasszony azokat fiának adta.²⁷ Az elkészített és a Kamarának elküldött összeírásokban nem találjuk külön elemként vagy részként beépítve ezeket a tételeket. Elgondolkodtató, hogy Sirchichnek miért állhatott érdekében nem feltüntetni az egyes tételeket. Talán nem voltak teljesen tiszták a szándékai, és úgy gondolta, hogy így lett volna lehetősége némi plusz jövedelemmel kiegészíteni a fizetését. A gyanú fennáll, ugyanis május elején kelt leveléből tudjuk, hogy a vármegye főispánja, Illésházy György (–1684) már megvádolta őt, hogy saját szakállára dolgozik, és többmindent elsikkasztott.²⁸ Kérdés, hogy vádjait mire alapozta Illésházy, ugyanis nem ismerjük a Kamarához írt levelét. De nem lenne példa nélküli, hogy ha Sirchich elmulasztott volna bizonyos értékeket leltárba venni, hiszen korábbról is ismerünk eseteket, amikor a harmincadosokat viszonylag könnyen megvesztegették.²⁹ Zichy István is tisztában volt azzal, hogy a Kamara berkeiben vannak ilyen jellegű problémák, de a jelek szerint azt is felmérte, hogy ez esetben teljesen mások a körülmények, és nem engedhetők meg még a kisebb kihágások sem. Holló Zsigmond szepesi kamarai tanácsost figyelmeztette is egy alkalommal, hogy törekedjenek a legnagyobb pontossággal végezni a munkájukat.³⁰ Feltételezhetően Sirchich esetében is történhetett hasonló felszólítás, ugyanis a későbbiekben is végezte munkáját, sőt, mint fentebb említettük, a térség királyi birtokainak jogigazgatója lett.

Az összeírások készítésének a második szakaszában – miután összeírták az ingó és ingatlan vagyont, illetve a birtokon élőket – megkezdődött az uradalmakon érvényben lévő kötelező szolgáltatások felmérése is. Ha időhöz szeretnénk kötni ezeket, akkor egyértelműen 1670 májusának második fele és június első felének időszakára helyezhető. Mind Borsiczky, mind pedig Sirchich leveleiben ekkor kezdenek el felbukkanni a szolgáltatásokra vonatkozó összeírások, és felmérések.³¹ Továbbá a lefoglalt erősségekben lévő katonaság kérdése is egyre aktuálisabbá vált. Mivel a Kamara munkáját csak az idegen katonaság, illetve a felesketett földesúri katonaság együttműködésével tudta

²⁶ Czuti Pál várparancsnok Zichy Istvánnak Trencsén, 1670. május 13. . MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 122.

²⁷ Sirchicz Gáspár a kamarához Trencsény, 1670. június. 1. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 147.

²⁸ Sirchicz Gáspár a kamarához Trencsény, 1670. május 20. MNL OL E 41. Évkör 1670. Nr. 133. Sirchicz Gáspár tiltakozik Illésházy főispán valamennyi vádja ellen. Ebből következtethetjük, hogy létezett Illésházynek egy panaszlevele, amit a túlbuzgó harmincados ellen írhatott.

²⁹ Gecsényi 2009: 132-135.

³⁰ Károlyi 2020:45-46.

³¹ Borcziczky Ferenc a Kamarának Lednicze, 1670. május 22. MNL OL E 41 Évkör: 1670. 137.

csak végezni, azok elszállásolásáról és ellátásáról is gondoskodniuk kellett. Illésházy főispán szerint például a lednicei várban lévő lovas katonákat – bizonyosan Rákóczi saját embereire utalt – szélnek kellene eresztetni.³² Illésházy szempontjából úgy tűnhet, mintha a főispán érdekében a rend helyreállítása és a Magyar Kamara, továbbá az általa képviselt udvari célkitűzések képviselte állt volna, azonban a főispánt nem titkoltan önös érdekek is vezették. Egy korábbi levelében ugyan nem nevezi meg, melyik birtokokról volt szó, pusztán saját örökségének nevezett javak lefoglalásáról szólt. Itt gyakorlatilag a kamarai modellt követve végezte a lefoglalást, azonban a kamarai kezelésbe vétel helyett saját embereit iktatta be.³³ Illésházy György aktív részvétele Trencsén vármegyében normál körülmények között teljes mértékben kimerítené a hatalmaskodás vádját. Azonban a Wesselényi-féle szervezkedés okozta káosz közepette talán kevésbé tekinthető annak. Illésházy ugyanis azon kevés főnemes közé tartozott, akiknek a szerepe egyelőre nem tisztázott a szervezkedésben. Gyanítható, hogy nem volt részese. A lehetőséget felismerve viszont igyekezett azt a maga javára fordítani.

A Kamara részéről a következő lépést az jelentette, hogy a kiküldött bizottságok kezelésbe vették a lefoglalt uradalmakat. A kamarai kezelés hosszabb ideig tartott. Természetesen az egyes birtokok esetében bőven akadt eltérés. A bécsi érdekeket képviselő Kamara számára rendkívül jól jött a számos lefoglalt birtok, ugyanis a szinte mindig üres kincstárnak jó bevételt jelentett, hogy esetleg a saját tulajdonosok vissza-, vagy a teljesen új birtokosok magukhoz válthassák a lefoglalt jószágokat. Ebben az időszakban a lefoglalást és inventálást végző harmincadosoknak volt a feladata, hogy gondoskodjanak a birtokok jövedelmezőségéről, valamint a legjobb tudásuk szerint megőrizték az állapotukat is. Borsiczky Mihály több alkalommal érdeklődött, hogy mit kezdjenek a rájuk bízott javak bevételeivel. A felmért és beszédett birkatized hova fordításáról érdeklődött,³⁴ illetve a beszédett gabona esetében beszámolt róla, hogy a helyben állomásozó német katonaság élelmezésére fordította azt.³⁵ Sirchich Gáspár még arra is figyelt, hogy az általa ellenőrzött trencsényi uradalom esetében az igen rossz állapotban lévő pajtákak is kijavíttassa az illetékes tisztartóval. Ehhez további pénzért adott be kérelmet. Nem tudni viszont, hogy honnan szerezte meg a szükséges összeget. Ugyanezen levelében beszámolt a bor- és a gabonadézsma behajtásáról is.³⁶ A források tanúsága szerint azonban nem mindig volt egyetértés a kamarai alkalmazottak és az uradalmakhoz tartozó lakosság között. Láz település (*Laz possessio*) lakói ugyanis egyenesen a kamarai tanácshoz fordultak, hogy kérjék a Borsiczky Ferenc által rájuk kirótt összeg csökkentését.³⁷ Tovább nehezítette a helyzetet a térségben állomásozó, vagy beszállásolt német katonaság, akik miatt Borsiczky szerint ellátási nehézségek alakultak

³² Illésházy György a Kamarához Leopoldstadt, 1670. május 19. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 131.

³³ Illésházy György a Kamarához Trencsén, 1670. május 8. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 114.

³⁴ Borsiczky Ferenc a Kamarának Lednicze, 1670. május 22. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 137.

³⁵ Borsiczky Ferenc a Kamarának Lednicze, 1670. május 31. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 144.

³⁶ Sirchich Gáspár a Kamarához Trencsén, 1670. június 1. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 160.

³⁷ Láz possessio alattvalói a Kamarához Láz, 1670. június 26. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 175,

ki.³⁸ Ezt látszik erősíteni Zichy István egy későbbi levele, amelyben felháborodottan konstataálta a helyi német erők igényeit. Amikor a lednicei németek parancsnoka lovaik számára szénát rendelt volna, a kamaraelnök határozottan utasította a kamarai tanácsosokat, hogy utasítsák el az igényét, ugyanis a Lednicén állomásozó németek mind gyalogok (!), és az uradalom termése amúgy is kevés és rossz minőségű volt.³⁹ Az ehhez hasonló panaszok ellenére Borsiczky leveleiből értesülünk arról is, hogy a kamarai kezelésbe vett birtokokon igyekeztek felelős gazdálkodást folytatni. Borsiczky augusztus folyamán beszámolt arról, hogy csökkentette az ott lévő német katonaság fejadagját. Mellette megjegyezte azt is, hogy tíz hajdú helye felszabadult az erősségben.⁴⁰ Ez az adat két dologra enged következtetni. Az egyik, hogy szükség esetén még ennyi embert tudna befogadni. Ez azt is jelezheti, hogy pontosan tudták, mennyi embert tud eltartani a kérdéses domínium. Ugyanakkor azt is jelzi számunkra ez a levél, hogy nagyjából ez az az időszak, amikorra teljesen sikerült pacifikálni a kérdéses jószágot. Ezekből a szórványos adatokból is kitűnik, hogy bár ideiglenesen a Magyar Kamara kezelésébe kerültek a lázadásban résztvevő nemesek birtokai, az élet nem állt meg rajtuk. Ugyan számos nehézség akadt a mindennapokban, a legtöbb tisztviselő is a helyén maradt, csupán az ellenőrzők/felügyelők cseréje történt meg.

A birtokok kezelésbe vételével néha már párhuzamosan megkezdődhetett a lázadók elrejtett javai után való kutatás is. Mednyánszky Pál⁴¹ július végén arról értesítette a Kamarát, hogy megkezdte a Hídvégny Mihály elrejtett értékei utáni kutatást.⁴² Néhány nappal később pedig már arról tájékoztatta feletteseit, hogy sikerült egy Petróczy nevű embert vallomásra bírnia a keresett vagyonnal kapcsolatban.⁴³ Mednyánszky mellett Sirchich Gáspár is foglalkozott Hídvégny Mihály javaival. A Kamarától kapott utasítás szerint Beckóba és Paczolajba is ő szállt ki. Az első felmérések alapján azt állapította meg, hogy sokkal gazdagabb uradalomról volt szó, mint a trencsényi és ledniczei javak. Itt még segítsége is akadt a helyi tisztartó személyében. Paczolay György ugyanis mindent leltározott és lepecsételt.⁴⁴ Ezt talán ura parancsára tehette, hogy ezzel is megelőzze javainak illetéktelen kezekbe kerülését. A nagyobb érték talán abból fakadhatott, hogy Hídvégnynek nem sikerült ott tartott javait biztonságos helyre menekítenie, illetve a Rákóczi-birtokok esetében sem Trencsén, sem pedig Lednicze nem tartozott az igazán jelentős birtokok közé. A feltárás azonban nem ment mindig zökkenőmentesen. Sirchich Gáspár például arról értesítette a Kamarát, hogy Behenicz faluban, az ottani Hídvégny-javak felkutatása közben, összeütközésbe került a tisztartóval.⁴⁵

³⁸ Borsiczky Ferenc a Kamarának Rovnya, 1670. június 18. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 169.

³⁹ Zichy István a Kamarához Bécs, 1670. december 17. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 394.

⁴⁰ Borsiczky Ferenc a Kamarának Trencsén, 1670. augusztus. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 244.

⁴¹ Esetünkben az ifjabb Mednyánszky Pálról van szó, aki 1698-tól a Magyar Kamara tanácsosaként tevékenykedett. Vö.: Fallenbüchl 2002: 195.

⁴² Mednyánszky Pál Zichy Istvánhoz, Trencsén, 1670. július 29. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 216.

⁴³ Mednyánszky Pál Zichy Istvánhoz Trencsén, 1670. augusztus 2. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 220.

⁴⁴ Sirchich Gáspár a Kamarához Trencsén, 1670. július 24. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 205.

⁴⁵ Sirchich Gáspár a Kamarához Trencsén, 1670. július 24. MNL OL E 41 Évkör: 1670. Nr. 210.

Minden nehézség ellenére 1670 végére mind Hidvéghy Mihály, mind pedig Rákóczi Ferenc Trencsén vármegyei birtokai kamarai irányítás alá kerültek. Kérdés, hogy meddig maradtak ezek a birtokok a Kamara kezelésében. Zichy István leveleiből keveset tudunk meg. A kamaraelnök és a kamarai tanácsosok nyilván tisztában voltak vele, hogy az irányításuk alá került uradalmak mennyit érnek. Ezekre a birtokokra az uralkodó hűségén megmaradt emberek pályázhattak. Talán a legismertebb példa Draskovits Miklósé, aki a sárvári uradalmat váltotta magához. Ezek mellett van példa olyanokra is, akik teljes egészében vagy részben visszakapták ingatlanaikat és ingóságaikat, természetesen jelentős összeg befizetése után.⁴⁶ Az általunk választott Trencsén vármegyei birtokok közül a Rákóczi-javak Esterházy Pál, a későbbi nádor tulajdonába kerültek, ahogy Hidvéghy Mihály birtokai is. Ezekért előbb Hidvéghy, majd halála után özvegye hosszú pereskedésekbe kezdett, amelyek részsikereket hoztak.

A két Trencsén megyében lefolytatott birtok elkobzások nyomán felmerül a kérdés, milyen lehetőségek vannak még a kutatásban. Meg lehet és meg kell vizsgálni a többi birtokos és birtokai sorsát is. Ezek után lehet összehasonlításokat végezni például a felső- és alsó-magyarországi régiók közötti hasonlóságok és eltérések megismerése, vagy a kamarák területi illetékessége alapján lehet vizsgálatokat végezni. Külön figyelmet érdemel azon, országos viszonylatban is jelentős uradalmak és birtokkomplexumok sorsa, amelyeket a rendi szervezkedés fő szervezői birtokoltak. Hiszen már csak a kitekintés alapján is igen szembetűnő, hogy valami másfajta szervezési rendszert alkalmaztak.

Összegzésként elmondható, hogy ha nem is feltétlenül azonos utasítási minta alapján, de kimutatható egyfajta rendszer a birtokelkobzások menetében. Ez a folyamat a következőképpen írható le: miután megszületett a kamarai utasítás, a Kamara kiküldte a lefoglalni kívánt uradalomhoz legközelebbi harmincadosokat, akik a Kamara helyi képviselőjének is tekinthetők. A harmincados és a mellé rendelt vármegyei esküdtek csoportja az ország területére érkező német katonaság segítségével foglalta el a birtokot. A harmincadosok feladatai közé tartozott az uradalmi lakosok, alkalmazottak és – ha voltak – az uradalmi katonák felesketése. Ezt követően kezdődött meg az ingó és ingatlan vagyon előzetes felmérése és összeírása. Ez viszonylag gyorsan, nagyjából egy hét alatt megtörtént. Természetesen az uradalom méretétől és az ott talált ingóságoktól függően több időt is igénybe vehetett. Utána következett az uradalom bevételeinek összeírása. A feltárt források alapján a lefoglalást követően nagyjából egy hónappal jelentek meg erről hírek. Lényegében ezzel párhuzamosan kezdődtek meg a további javak utáni kutatások, amennyiben felmerült, hogy az inventált jószág birtokosának elrejtett értékei is lehettek. Miután az összeírások első formáit elkészítették, összesítették azokat, majd elkészítették a végleges inventáriumokat. A lefoglalt uradalmak ezután

⁴⁶ A felső-magyarországi régióban ilyenek voltak a Fáyak, akik közül Fáy László és István birtokainak egy részét lefoglalták, és úgy kellett megváltaniuk javaikat. Fáy István 200 kila gabona hadisegély fejében került el a felelősségre vonást. Nagy 1858: 128., A Fáyakkal újabban Horváth Mónika, az Esterházy Károly Egyetem doktorandájafoglalkozik. Kutatásai várhatóan új eredményekkel gazdagíthatják a magyar köznevelés gazdasági szerepével kapcsolatban. Lásd jelen kötetben szereplő tanulmánya.

kerültek kamarai kezelésbe. A Kamara ugyanis a jószágigazgatónak kijelölt emberekre bízta a lefoglalt birtokokat. Ez az állapot addig maradt fenn, amíg a tulajdonos ki nem váltotta, vagy egy új jelentkező magához nem váltotta a kérdéses uradalmat.

Bár a bemutatott esetek csak két Trencsén vármegyei birtokra vonatkoztak, úgy gondolom, hogy az ország más vármegyéiben is hasonlóan járhattak el. Természetesen ezek további kutatásokat és összehasonlításokat igényelnek. Elmondható azonban, hogy a Trencsénben lefoglalt Hídvéghy- és Rákóczi-birtokok kapcsán bemutatott rendszer a hasonló kisebb uradalmak vagy részirtokok esetében, úgy gondolom, másutt is hasonló lehetett, legfeljebb csak egyes folyamatrészek cserélődhettek fel. A nagyobb uradalmaknál, mint amilyen a Zrínyi-, Nádasdy-, Wesselényi- vagy Frangepán-féle volt, úgy vélem, másfajta ügymenet feltételezhető; már pusztán csak a méreteik miatt is szinte lehetetlen volt, hogy egyetlen harmincados végezze el az egész lefoglalását. A téma azonban további kutatásokat igényel, amelyek elvezethetnek a Wesselényi-féle rendi szervezkedés egyik, uradalmi és gazdasági szempontból fontos részének még pontosabb megismeréséhez.

Hivatkozott források

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos levéltára, Budapest.

E 41: Litterae ad Cameramexaratae

E 156: Urbaria et Concriptiones

P 125: Esterházy Pál nádor iratai

Hivatkozott szakirodalom

Benczédi László 1974: A Wesselényi-féle rendi szervezkedés kibontakozása 1666-1668. Történelmi szemle 1974. (17. évf.) 4. sz. 596-630.

Benczédi László 1975: Az 1670. évi tiszavidéki felkelés és társadalmi háttére Századok 1975. (109. évf.) 3-4. sz. 509-550.

Benczédi László 1979: A rendi anarchia és a rendi központosítás tendenciái 17. század végi Habsburg-ellenes küzdelmeinkben. Századok (113. évf.) 6. sz. 1038-1051.

- Benczédi László1980: Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685). Budapest.
- Fallenbüchl Zoltán 2002: Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Budapest.
- Geccsényi Lajos 2009: Korruptió és harmincadkerülés: A felső-magyarországi harmincadügyről (1648-1660). In: Bessenyei József – Draskóczy István (szerk):Pénztörténet –gazdaságtörténet. Tanulmányok Búza János 70. születésnapjára. Budapest – Miskolc. 129-140.
- Károlyi Bálint 2020: Zichy István, a Magyar Kamara elnökének levelezése Holló Zsigmond szepesi kamarai tanácsossal 1670-ben. In: Rózsa Sándor (szerk): Doktorandusz hallgatók VII. és VIII. konferenciájának tanulmányai. Eger. 37-52.
- Nagy István 2015: A magyar kamara és a királyi pénzügyigazgatás fejlődése Mohács után. 1528-1686. Budapest.
- Nagy Iván 1858, 1863: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. II, X. kötet. Pest.
- Pálffy Géza2012: Örök vesztesek, avagy örök nyertesek? Felkelések a kora újkori Magyarországon és Erdélyben. In: Baráth Magdolna – Molnár Antal (szerk):A történettudomány szolgálatában: Tanulmányok a 70 éves Geccsényi Lajos tiszteletére. Budapest-Győr. 283-300.
- Pauler Gyula1876: Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése. I-II. 1664-1671. Budapest.
- R. Várkonyi Ágnes2002: A Wesselényi összeesküvés történetéhez. In: Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György (szerk): Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Budapest.423-460.
- Ulrich Attila2010: Birtokelkobzások a Szepesi Kamara területén 1670–73 között. In: Szirácsik Éva (szerk):DiscussionesNeogratienses 10. Uradalmak kora. Salgótarján. 47-62.
- Ulrich Attila2012: Bocskai István zempléni főispán elkobzott birtokai 1672-ben. In: Szirácsik Éva (szerk): DiscussionesNeogratienses 12. Birtokosok és birtokok. Salgótarján.9-16.
- Ulrich Attila2013: Két jelentős hegyaljai birtokos - tolcsvai Bónis György és Baksa István - javainak elkobzása 1670-ben. Confiscation of the possessions of two significant landlords – György tolcsvai Bónis and István Baksa –from the Hegyalja region, in 1670. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve 2013. 55. évf. 283-292.
- Zichy István1943: Adatok egy XVII. századi katolikus főúri család történetéhez. Öregebbik Zichy István gróf (1618-1693). Regnum egyháztörténeti évkönyv. Budapest. 734764.